УДК 811’33’42:007:004.738.5

І. М. Дерік, К. О. Белявська

ДО ПИТАННЯ ПРО РОЛЬ ОСОБИСТОСТІ ПЕРЕКЛАДАЧА У ВИБОРІ СТРАТЕГІЙ ПЕРЕКЛАДУ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Статтю присвячено актуальному питанню сучасного перекладознавства — проблемі впливу особистості перекладача на якість художнього перекладу.

У результаті аналізу оригінального англомовного художнього твору та його перекладів було визначено, що повномірне й всебічне відтворення прагматики і стилістики вихідного тексту вимагає наявності у перекладача ґрунтовних фонових знань. Саме стратегіям відтворення різнорівневих стилістичних засобів присвячено пропоноване нижче дослідження, результати якого можуть стати у нагоді при навчанні студентів художньому перекладу.

Ключові слова: *особистість перекладача, фонові знання, стратегії, різнорівневі стилістичні засоби, художній переклад.*

Статья посвящена актуальному вопросу современного переводоведения — проблеме влияния личности переводчика на качество художественного перевода.

В результате анализа оригинального англоязычного художественного произведения и его переводов было выявлено, что полноценное и всестороннее воссоздание прагматики и стилистики исходного текста требует от переводчика наличия фундаментальных фоновых знаний. Именно стратегиям воссоздания разноуровневых стилистических средств посвящено представленное ниже исследование, результаты которого могут пригодиться при обучении студентов художественному переводу.

Ключевые слова: *личность переводчика, фоновые знания, стратегии, разноуровневые стилистические средства, художественный перевод.*

The article is dedicated to the up-to-date issue of today’s translation theory — the problem of the influence of the translator’s personality upon the quality of the literary translation.

© Дерік І. М., Белявська К. О., 2014

The analysis of the original English-speaking literary work and its artistic translations has revealed that the complete and faithful reconstruction of the source text pragmatics and stylistics depends on the presence of the fundamental translator's background knowledge. The research deals with the analysis of the translation strategies applied to render the stylistic means of different levels. Its results may be made use of in teaching students artistic translation.

***Key words**: the translator's personality, background knowledge, strategies, the stylistic means of different levels, artistic translation.*

При перекладі текстів у перекладача часто виникають труднощі. Це відбувається тому, що тексти часто поєднують у собі різні функціональні стилі та жанри. Однією з основних причин існування лексичних труднощів перекладу є розбіжності у мовних картинах світу різних націй, які спричинюють наявність безеквівалентної лексики та перекладацьких лакун. Унаслідок цього перекладачам художніх текстів часто доводиться звертатися до способів перекладу, за умови використання яких зміст оригіналу залишається незмінним, а змінюються лише лексичні форми його вираження (прийоми транскодування, калькування, контекстуальної заміни, смислового розвитку, антонімічного та описового перекладів). Лексичні труднощі перекладу текстів головним чином пов'язані з передачею безеквівалентної лексики, власних назв, багатозначних слів, абревіатур, неологізмів, термінів, образної фразеології.

Актуальність теми зумовлена зростанням вимог до якості здійснюваних перекладів художніх текстів і потребою у визначенні успішних стратегій подолання труднощів художнього перекладу в умовах діалогу мов і культур. Люди все більше цікавляться культурою та традиціями інших народів, а художні твори є певним відображенням реалій інших країн мовними засобами. І саме правильний адекватний переклад дає можливість читачу правильно сприймати той зміст, який намагався передати автор певного твору.

Об'єктом дослідження є стратегії перекладу роману Дж.Р. Толкіена *"Hobbit or There and Back Again"* російською та українською мовою, які обрані відповідно російсько- та українськомовним перекладачами з урахуванням специфіки художнього твору та мови перекладу.

Предметом дослідження слугували лексико-граматичні та стилістичні перекладацькі трансформації, які було застосовано для реалізації визначених стратегій при перекладі роману Дж. Р. Толкіена

"Hobbit or There and Back Again" з англійської мови на українську та російську.

Дослідження виконувалось на матеріалі літературних адаптацій роману Дж. Р. Толкіена *"Hobbit or There and Back Again"* відповідно російською мовою ("Хоббит или Туда и обратно" пер. Н. Рахманової) та українською мовою ("Гобіт або Подорож за Імлисті гори" пер. О. Мокровольського).

Завданням художнього перекладу є адекватне відтворення як змісту, так і прагматики оригінального художнього твору засобами мови перекладу з дотриманням вимог до літературного писемного мовлення. Внаслідок цього цей вид перекладу вважається найбільш кропітким, а пошук стратегій адекватного художнього перекладу і досі залишається найбільш полемічним питанням у сучасному науковому середовищі. Багато дослідників вважають, що найкращі переклади здійснюються не за рахунок адекватної передачі лексичних та семантичних особливостей оригінального твору на рівні засобів мови, а шляхом творчого пошуку відповідників художньої своєрідності оригіналу на рівні цілого тексту. Оскільки результатом художнього перекладу має бути художній твір, то важливим є як вміння вправно володіти літературним варіантом мови перекладу, так і письменницький хист. Саме тому найкращими перекладачами часто стають письменники і поети (О. Пушкін, М. Лермонтов, К. Бальмонт, Б. Пастернак, С. Маршак, Л. Українка, І. Франко, М. Рильський, П. Тичина тощо).

Слід зауважити, що дотримання лінгвістичного принципу перекладу є важливою передумовою для адекватного відтворення первинної структури оригіналу. Проте проголошення лінгвістичного принципу основним може призвести до точного, буквального, але водночас художньо слабкого перекладу, що може розцінюватись як вияв формалізму. У тих випадках, коли синтаксична структура вихідного речення може бути і в перекладі викладена аналогічними засобами, дослівний переклад може розглядатися як остаточний варіант перекладу без подальшої літературної обробки. Оскільки ж співпадіння синтаксичних засобів у двох мовах зустрічається порівняно рідко, то в таких випадках порушення синтаксичних норм мови перекладу є неминучим. Саме тут спостерігається прірва між змістом і формою: точний переклад не завжди відтворює емоційний ефект оригіналу,

тому точність і художність часто знаходяться у постійному протиріччі одна з одною.

Дотримання мовних законів є обов'язковим як для оригіналу, так і для перекладу, але художній переклад це не лише пошук мовних співвідношень. Переклад не визнає модернізації тексту: розуміння читачем тексту оригіналу повинно відповідати розумінню читачем тексту перекладу. Йдеться про те, що сучасний переклад текстів інших часів надає читачеві додаткову інформацію про історичний період, до якого належить певний оригінальний твір, і водночас підкреслює його неповторність.

Мета цієї статті полягає у визначенні лексико-граматичних і стилістичних трансформацій, специфічних для перекладу досліджуваного твору, вибір яких так само, як і вибір певних стратегій перекладу, дозволяє визначити роль особистості перекладача.

За радянські часи було багато спроб перекласти "Гобіта" як на російську, так і на українську мови. Ці спроби не завжди були вдалі. Як наприклад, переклад З. А. Бобирь значно відрізнявся від оригіналу доповненнями до сюжету. Бобир намагалася використовувати необхідний для успішної публікації перекладу дискурс, характерний для іншого літературного напряму, який суперечив адекватному (і тим більше авторському) трактуванню твору, але при цьому близький сучасному їй читачеві.

Через деякий час спробу перекласти на російську зробила Н. Л. Рахманова, яка передала зміст роману не додаючи додаткові сюжетні лінії. Головною проблемою в перекладі Н. Л. Рахманової є не зовсім адекватне відтворення власних назв та імен головних персонажів роману. Так, наприклад, прізвище одного з головних героїв *"Oakenshield"* при перекладі українською мовою звучало як: "Дубощит". Але при перекладі російською автор застосував транслітерацію: "Оукеншильд". Та ж сама проблема виникає при перекладі назви міста: *"Moria"*, яке в українській мові звучить як "Морія", а в російській як "Морайи".

За результатами аналізу трансформацій при перекладі *"Hobbit or there and back again"* можна дійти висновку, що обидва автори перекладу впоралися з поставленою перед ними задачею здійснення адекватного перекладу художнього твору і, продемонструвавши свою майстерність, повною мірою передали як семантику, так і прагматику оригіналу.

Аналіз застосованих перекладацьких трансформацій повною мірою засвідчує те, що особистість перекладача здійснює істотний вплив на особливості перекладу художньої літератури. Так, обираючи певну стратегію перекладу (доместикації чи форенизації, компенсації, експлікації, конвергенції або нейтралізації), перекладач здатний певним чином змінювати оригінальний художній текст, привносячи в нього своє власне сприйняття і розуміння. Це найяскравіше засвідчують альтернативні варіанти перекладу назв художніх творів (напр."*Dear Life*"– "Дороже жизни"; "*A Portrait of the Artist as a Young Man"*–"Портрет художника в юности"; *"To Let"*–"Сдается в наем").

При аналізі перекладу *"Hobbit or there and back again"* було виявлено застосування стратегій експлікації, компенсації і конвергенції в обох мовах перекладу і відповідно визначено найбільш розповсюджені перекладацькі трансформації, серед яких:

- калькування;
- перестановки;
- додавання;
- змішане транскодування;
- смисловий розвиток.

Автор українського перекладу замінив ім'я одного з негативних персонажів твору *"Gollum"* на "Гам-гам", чим ускладнив його сприйняття — власна назва не викликає негативних асоціацій, а навпаки має комічний ефект [1: 209].

Розглядаючи стилістичні особливості, слід відмітити, що оригіналу притаманно використання різноманітних мовних ігор. Це явище можна побачити з перших сторінок роману, при розповіді про першу зустріч Більбо та Гендальфа [2: 184].

Оригінальний текст: *"Good morning!" said Bilbo, and he meant it. The sun was shining, and the grass was very green. But Gandalf looked at him from under long bushy eyebrows that stuck out further than the brim of his shady hat. "What do you mean?" be said. "Do you wish me a good morning, or mean that it is a good morning whether I want not; or that you feel good this morning; or that it is morning to be good on?" "All of them at once," said Bilbo".* [3:4] Одним із завдань перекладу було передати цей діалог з тією ж ноткою гумору, перекладачі вдало впоралися з цим. Російськомовний переклад Н. Рахманової: *"— Доброе утро! — произнес Бильбо, желая сказать именно то, что утро доброе: солнце ярко сияло, и трава зеленела.*

Но Гэндальф метнул на него острый взгляд из-под густых косматых бровей. — Что вы хотите этим сказать? — спросил он. — Просто желаете мне доброго утра? Или утверждаете, что утро сегодня доброе — неважно, что я о нем думаю? Или имеете в виду, что нынешним утром все должны быть добрыми?— И то, и другое, и третье, — ответил Бильбо." [4:4]

Українськомовний переклад О. Мокровольського: *"— Доброго ранку! — перший привітався Більбо, і він справді сказав те, що думав. Сонце сяяло, а трава так зеленіла! Але Гандальф тільки зиркнув на гобіта з-під довгих кущуватих брів, що стриміли далі, ніж сягали криси його тінявого капелюха. — Що ви цим хочете сказати? — запитав він нарешті. — Чи ви зичите мені доброго ранку, чи хочете сказати, що сьогодні добрий ранок,— байдуже, хочеться мені, щоб він був добрий, чи ні? Чи, може, що вам добре цього ранку? Чи що слід бути добрим у такий ранок?— Усе це зразу,— відказав Більбо."* [5:4]

Як бачимо, при перекладі російською мовою автор інакше перекладає останню фразу "*...— И то, и другое, и третье, — ответил Бильбо."* Саме цей момент, на нашу думку, псує попереднє враження від діалогу.

Одним з завдань адекватного перекладу є вибір правильної стратегії та вміле її застосування. Як засвідчив аналіз, ступінь варіювання тексту перекладу від авторського тексту є вагомим фактором при визначенні ролі особистості перекладача у цьому творчому акті. Перспективу дослідження вбачаємо у дослідженні цієї проблеми на іншому художньому матеріалі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гудима І. Р. Основні способи перекладу символічних власних імен з англійської мови на українську /І. Р. Гудима // Гуманітарний вісник : збірник наукових праць ЧДТУ. Серія Іноз. філ-я. — Черкаси,2007. — Число 11, Т. 1. — С. 209–214.
2. Толкин Дж. Р. Р. О волшебных историях // Толкин Дж. Р. Р. Дерево и лист. — М. : Гнозис, 1991. — 239 с.
3. Tolkien J. R. R. The Hobbit. London: Harper Collins Publishers, 1996. — 276 p.
4. Дж. Р. Р. Толкін. Гобіт, або Мандрівка за Імлисті гори/ Пер. О. Мокровольського. — К.: Веселка, 1985. — 304 с.
5. Толкин Дж. Р. Р. Хоббит, или Туда и обратно / Пер. с англ. Н. Рахмановой. — СПб.: Северо-Запад, 1993. — 351 с.